

Jose A. Arana Martija

UDALAK ETA AUTONOMIA

Euskal gizartearen berregituratzeaz mintzatzen garen bakoitzean, gure udal administralgoaren jatorrizko sistemaren aipua egin ohi da, zenbait puntu berrituz. Sistema horren funtsa demokrazia artezean eta autonomian bide datza.

Gure gizarte-egituratzearen berri jakin nahian, on da, Konstituzioa eta udaletako hauteskundeak gainean ditugularik, autonomiaz eta udaletaz azterketa bat egitea. Azterketa deskriptiboa da hemengo hau, eta, bide batez, historikoa. Jose A. Aranak sistema hori nola zegoen antolaturik adierazten digu, bateko; eta, besteko, jasan dituen erasoak, hala aginte zentralaren aldetik nola barneko ahaide nagusi eta oligarkiaren aldetik.

aurkibidea

I. — Sarrera

Galdutako demokraziaren bila
Gure erakundeak, makal

II. — Euskal Herriko azpiestruktura

Bizimolde ezberdinak
Udalen hedadura

III. — Indibidualera eta udal autonomia

Lurra eta psikologia
Basetxeak
Familiatik udaletara

IV. — Elkarkoitasuna

Hauzotasuna
Udal ondasunak
Hauzoa

V. — Hiriak eta autonomia

Hirien sorrera eta historia
Udalgaineko erakundeak
Zentralismoaren aurka

I. — Sarrera

Galdutako demokraziaren bila

Gure euskal udalei galdutako demokrazia bihurtzea da momentu honetan problemarik premiazkoena. Udala da, izatez, nazioa eta estatua jasotzeko lehenengo eta funtsezko baiezpina, eta demokrazia hori behetik gora antolatzeko, beharrezkoa da oinharri hori, joandako aldietan bezalaxe, sendoa izatea. Euskal Herriaren batasuna, beste kultur alorretan argi agertzen zaiguna, nabarmena da udal arazoetan ere; gizaldi askotan gure politik erakundearen osagai garrantzitsu izan zen alor hau, hil zorian aurkitu zan 1790ean, Frantziako Gobernu zentralistak Ipar Euskal Herrian departamentuak eta komunak lehenezarri zituenean, eta 1833an, Espainiako Gobernuak ere, Hego Euskal Herrian probintziak sortuz, sistema bera inposatu zuenean.

Egun haietan, 83 departamentutan zatitu ziren Frantziako lurraldeak eta, hauctariko baten barruan, Biarnorekin batera Euskal Herriko herrialdeak sartu zituzten, Pirenemendi Atlantikoen departamentua osatuz. Laster etorri zen Penintsulako Euskadira haize kaltegarri hau, eta Napoleonen usaineko 1812ko Konstituzioak jarri zituen probintzietarako oinharriak; baina ez ziren egiaz 1833ra arte, azaroko Dekretuak inposaturik, probintziak jarri Hego Euskal Herrian. Artifizialki zatitu izan ziren gure lurraldeak; esate baterako, Logroñoeko probintzia Errioxako herrialdetik bananduz. Baina astakeria hau ez zen geografikoa bakarrik izan, instituzioen aldetik eman zigun eta kolperik handiena: gure jatorrizko udal erakundea ezeztatu egin ziguten, sistema berdinkor eta zentralista ezarriz. 1836ko Irailaren 18an, gure Diputazio Foralak desegin, eta, Espainiako Erresumaren arabera, Diputazio Probintzialak inposatu ziren Euskal Herrian. Ordura arte hamahirua izan baldin bazen euskaldunontzat zori-txarreko zenbakia, orduetik hona hemazortzia eta honen bikun hogeitamaseia dira zenbaki beltzak, biak batuko zaizkigu eta, ezkontza negargarri batetan, 1936ko Uztailaren 18an.

Gure erakundeak, makal

Azken ehun urte honetan, nahiz eta gure aldetik burruka ugari egin, gure politik erakundeak makalduz joan dira. Eta funtzionatzen ari ez diren organoak indargabetu egiten direnez gero, gure instituzio politikoak suntsituta geratu dira. Aldi honetan ez dugu erakunde horiek egunerotutzeko erarik izan, eta, horregatik, geldirik geratu zen egun haietan gure erakundeen erlojua.

Martxan jartzeko saiaketarik egin da: 1919an, Donostian, Eusko Ikaskuntzak eratutako Biltzarrean; eta beronek 1931ko Maiatzaren 31n idatzitako Autonomi Estatutuan; eta, geroago, beste proiektuetan ere: urte bereko Ekainaren 14ean Lizarran onhurturiko Estatutuan, 1932ko Martxoaren 21ean Gasteizen aurkeztutakoan, eta, azkenez, 1936ko Urriaren 6an Espainiako Gortetan onhurturiko Estatutuan. Baina saio hauk beste berrogei urtetako diktadura pean hilda geratu ziren. Ehun eta berrogei urte honetan izan ditugun isiltasun eta ezinen ondoren, nola osa orain gure herriari dagokion arlo politiko, sozial, ekonomiko eta kulturala? Orduko instituzioetatik, zer geratzen zaigu zutik? Gizaldi eta erdi igaro ondoren, bai al dute ordukoek baliorik orain? Hain luzea izan den negutik irten eta, izanen ote dugu gure gerezko erakundeak martxan jartzeko ahalmen eta adorerik? Euskal Herritik kanpo bizirik dauden modeloak onhartu, ala antzinako geureak gaukotu? Ez dira errazak erantzunak; baina euskal eta abertzale erantzunak eman beharrean gaudela uste dut.

II. — Euskal Herriko azpiestruktura

Ehun urte barru, mundu hau utzi beharrean izango gara diote. Bitartean, eta zibilizazio espazial batetara heldu arte, herriak lur gainean bizi dira. Eta jakina da, eta denek onhartzen duten teoria, azpiestruktura geografikoak ba duela zerikusirik herrien berezko izaera eta erakundeekin. Ez da gure herria lege honen salbuespenik, milaka urtetan lur berari josia dago eta. Lehen aldietan, herriak, edo hobeto esateko tribuak, artzaingoa ibilkari zebiltzanez gero, ez zeuden lurrari bizipenez lotuak; baina abeltzantza finkatu eta nekazaritza ezartzen danean, gizona lurrari eta honen esigentziei itsatsia geratzen da. Mende asko zehar, Neolitiko azkenetik, euskal nekazaria lur konkretu batetan finkatzen da eta euskal izaera teluriko bihurtzen zaigu: beste ondorio batzuren artean, toki izenak hartzen ditu bere deiturarako euskaldunak eta ugariak dira toponimoak abizen lerrotan¹. Are gehiago, bizi gareneko lurraren ezberdintasuna nabari da gure instituzioetan.

Bizimolde ezberdinak

Euskal Udalen Administralgorako 1919an Donostian antolatutako Biltzarrean Arturo Kanpionek eman zuen hitzaldian, uda-

len historia eta horien berezitasunak azaltzen dizkigu. Ohar interesgarri bat dakarkigu lan mamitsu horretan: Bizkaia, Behenafarroa, Gipuzkoa, Lapurdi eta Zuberoa, gure herrialde historiakoetatik bost, Ipar Euskal Herrian daude, eta lurralde malkartsuak dira; Pirenemendi aldeko Nafarroa (Behenafarroa honi kendutako zatia da, noski, orografia honetan sartua dago, mendi eta hibai azkarrez betea. Euskal Herriko beste lurraldeak, Araba eta Hego Nafarroa, Hegoaldera begira daude sapalda gainean, orografia leunago batetan. Iparraldeko lurretan bizi den jendetza sakabanatuagoa da, autoktono eta norberekoiagoa, eta izaera hau nabarmen agertzen zaigu gizarte erakundeetan. Han eta hemen, basetxeak eraikitzen dira mendi eta haranetan, eta hiriak, salbuespenez eta berandu sortzen dira. Araban eta Hego Nafarroan, ostera, bizi deneko eta laboratzen duen lurraren esigentziengatik, multzotara joko du gizonak; horretaz gainera, handik igaroten diren kulturen eragina sufrituko du bere historian: erromatarrena, godoena, sarrasinena, etabar.

Euskal Herriak, herri bat izan arren, erantzun ezberdinak emango ditu azpiestruktura ezberdinen arabera: kultura bera duen herriak, erreakzio ezberdinak izanen ditu geografiak eraginda. Nafarroan, beharbada, nabariki azaltzen da ezberdintasun hau². Nafarroako hiri guztiak hibai ertzetan daude; lurralde garai eta zabalak, basamortuak dira, Burgete izan ezik. Iparraldean, ostera, gizonak ez du garaietatik alde egiten, bere bizitegia finkatzeko. Nafarroan, haranetan eratzen da gizadi administralgoa, hau da: bizitegi multzoek harana dute beren erakunde autonomorako muga; baina goi mailako erakunde politikoa denetan berdina izan arren, bizitegiek, lurraren arabera, hiru motatako eskualdeak eratzen dituzte:

1. *Basetxeen eskualdea*: isurkiaz ipar-mendebaldean. Mugakide diren Gipuzkoa eta Lapurdiren antzekoa.
2. *Baserrien eskualdea*: iparraldetik isurkia eta Pirenemendia eta hegoaldetik Biana-Mendigorria-Zangotza dituen bitartea. Bizi multzo nagusia, 500 bizilaguneko hiritik beherakoa da.
3. *Hirien eskualdea*: lehenagokoaz beherakoa. 500 bizilagunetik gorako hiriak ditu.

Penintsulako Euskal Herriari begira, basetxeen eskualdea itsasoraino doa Gipuzkoan eta Bizkaian zehar. Ia jendetzaren erdia, ehun bizilagunetik beherako erakundetan bizi izan zen 1917an. Telesforo Aranzadik egindako estatistika bat daukagu³: Euskal Herria minifundista agertzen zaigu, baina Galizia baino gutiago eta Espainia baino minifundistagoa. Data horretan, hau

zen ehun bizilagunetik beherako erakundetan bizi ziren bizilagunen portzentaia:

Lugo	%89,5
Gipuzkoa	47,9
Bizkaia	44,5
Araba	36,5
Nafarroa	27,—
Espainia	25,8

Baserri eta hirietako multzoak ugariagoak ziren, bada, Araban eta Nafarroan, Eraikuntzen kontzentrazioa handiagoa zen azken honetan, Gipuzkoan eta Bizkaian baino Ostera, eraikuntza bakoitzeko bizilagunak gehiago ziren Bizkaian eta Gipuzkoan, Araban eta Nafarroan baino: berdin ehun eraikuntzetatik beherako erakundeetan eta ehun eraikuntzetatik gorakoetan, bizilagun gehiago ziren itsasaldeko eskualdeetan:

	ERAIKUNTZA BAKOITZEKO BIZILAGUNAK	
	100 etxetik beherako erakundeetan	100 etxetik gorako erakundeetan
Bizkaia	6,89	14,59
Gipuzkoa	5,68	11,57
Araba	3,17	4,88
Nafarroa	2,57	4,63

Ondorioa, nabaria da. Bizkaian eta Gipuzkoan orografia malakartsua delarik, bizitegi sakabanatua dago eta gizarte norberekoi eta autonomoak uko egiten dio multzoari. Araban eta Nafarroan, lurralde leun eta zelaiagoak direnez gero, errazago jotzen du multzora jendetzak. Baina beste ohar garrantzitsu bat bere egin beharko da gai honetan: Bizkaiko eta Gipuzkoako familien ekonomi autarkiak umekorragoak dira basetxe eta hiri etxeetan, lurraren aberastasuna agertuz eta eraikuntzen neurri nagusiagoa eraginez.

Udalen hedadura

Orain arte zera ikusi dugu: lurrak, klimak eta lurraren baliakuntzak zein ondorio dakarzkieten bizitegi motei eta Euskal Herriko bizi multzoeri ere. Eta azpiestruturaren bizi multzoetarako joera ezberdinek badute garrantzirik erakunde horien instituzioetan ere; badu, ba, geografiak udal erakundeetan zerikusi-

rik. Gure udalen zabalgoa laburra da noski, eta, jendetzaren densitatea handia izan arren, udal bakoitzaren jendetza urria da, eta *gurutze geldiko* demokrazia arteza eratzeko erraztasuna dute haiek. Haro Modernoan Alkate eta Erregidore ordezkarien sistema berria sortu arren, ez dio Euskal Herriak sekula uko egin bere politik erakundeak demokrazia artez baten bitartez gobernatzeko eskubideari.

Euskal udalek hainbat aldakuntza ikusi dute beren zabalgoetan historian zehar; batzutan, bere erabakiz; bestetan, ordea, botere zentralistak inposatuz; baina udalen zabalgoak beti laburrak izan dira eta orain ere hala dira. Hala diote 1920ko eta oraingo estatistikek ⁴:

	1920			1978		
	km ²	Zenbat udal	Udaleko km ²	km ²	Zenbat udal	Udaleko km ²
IPAR EUSKALERRIA ⁵						
Lapurdi				742	54	13,7
Behenafarroa				1.263	72	17,5
Zuberoa				753	35	21,5
HEGO EUSKALERRIA						
Araba	3.045	85	35,82	3.045	63	48,6
Bizkaia	2.165	120	18,05	2.221	99	22,4
Gipuzkoa	1.885	90	20,94	1.997	81	24,6
Nafarroa	10.506	269	39,05	10.506	265	39,6
<i>Guztira</i>	17.601	564	31,20	20.527	669	30,7

Udalen neurria hazi egin da, azken urteetan egindako anexioei esker. Hala ere, Euskal Herriko udalen bataz besteko neurria 30 kilometrokoa da, eta zabalgo hau laburtu eginen da aurrakusten diren bereizteak direla medio. Neurria, txikia da benetan, eta zailtasunik gabe antola dezakete beren udal giroa. Udal gehienetan hala bada ere, ezin esan dezakegu gauza bera hiri handietako kasuan. Azken 50 urteetan, kontsideragarriro hazi dira hiri batzu Euskal Herrian; Hego Euskadiko lau hiriburuak honela hazi dira:

	BIZILAGUNAK	
	1920	1975
Bilbo	112.819	431.071
Donostia	61.774	169.622
Gasteiz	34.785	170.870
Iruñea	32.635	165.277

Hazkuntza honen errua eraikuntza garaiei egotzi beharko zaie, hiriaren erdian ordeztuz doaz eta bi eta hiru pisutako etxeak; baina errudun aitortu beharko da, halaber, herbarrenetara hiriko jendetza daraman dinamikako hedakundea. Azken zentzu honetan hurrupaturiko hauzoen autonomia, hiri nagusietan bizirik eta gori dauden problemen soluziobidea izanen da. Tamalez, eta Euskal Herrian mikrofundismoak iraun arren, ezin esan dezakegu Artolak 1920an esan zuena: Udal txikia da endaren indar eta ohituren gordailu, paregabeko hizkuntzaren eta herriko ekanduen gordeleku⁵.

III. — Indibidualera eta udal autonomia

Erdarazko «individualismo» hitza euskaratzerakoan, ez dut *norberekeria* erabili nahi izan, *-keria* atzizki hori beste zentzu batetan erabili behar bait da, akats edo hoben zentzuan, noski. Norberaren onerako jarrera bat besteentzat okerra denean, bai, *norberekeria* izanen da; baina hemen darabildan hitzak ez du oker zentzurik, eskubide usmoa baino; eta zentzu horretan *indibidualera* erabiltzea justifikatua dago.

Lurra eta psikologia

Inoiz esana dut, euskal probintziak direla, oraingo Estatu organizazioan, hiriburuaren izena ez dutenak eta eduki nahi ere ez dutenak. Beste nazioetan, hiruburuak ematen die izena herri aldeei, beste udalak arbuiatuz eta bigarren mailara baztertuz. Madrilan, madrildarra da edozein probintziar; Bizkaian, probintziarrak ez dira bilbotar, ez eta izan nahi ere. Bilbo, Donostia, Gasteiz, Iruñea, Baiona, Donibane Garazi eta Maule ez dira beste udal batzu baino gehiago probintzia edo departamentu barruan; herrialdeek beste izen berezia dute. Nafarrek berezitu dute gehien herrialdearen zentzua hiriburuaren gainetik. Nafarroako beribilen matrikula ez da PA, Panplonari legokiokeena, Nafarroari dagokion NA baino.

Euskaldunen indibidualeraren ezaugarri da jarrera hau. Faktore psikologiko hau geografiatik datorkio gure herriari: minifundioa, jendetzaren sakabanaketa, mendiarteko hodeiertz laburra, denak dira euskaldun indibidualista sortzen dutenak. Lurra-rikiko atxekimendua eta sendiaren jabetasunak, kontzentrazioaren eta taldekeriaren etsai dira. Eta elkartzeko formulai uko egi-

ten ez badie, bere nortasunaren eta indibidualeraren aurka ez doazen neurrian onhartuko ditu soluzio horik. Kanpionek⁷ esaten zuen bezala, faktore psikologikoez badute hemen zeresana: indibidualeraren zentzuaz gainera, zimaren sendotasuna, nortasuna, iraunkortasuna. Hala ere, indibidualera hau ez da pertsonala, familiar oinharritua baino: politik erakundeetan sendiaz gaineko mailetara joteko frenu bezala azaltzen da euskal indibidualera. Euskal Deretxo Zibileko instituzioetan, esate baterako, jabetasun eskubidea ez da gizon baten barne eta mugan geratzen den eskubide hutsa, sendiaren eskubide funtzionala baino⁸. Gizarteak behar duen aurrerabiderako, ordea, sendiek, nahiz eta susmoz beterik izan, boterearen parte bat ematen diote goiko mailako erakunde bati, udalari noski. Baina boterearen zati horrekin batera, indibidualeraren dosi bat ere pasatzen da beheko mailatik gora, eta autonomi zentzu sakonez sortzen da udala. Euskaldunak hurbil eduki nahi ditu erabakitzeke ahalmenak eta, horregatik, udal indartsu bat eratzen du. Izan ere udalaren makaltasunak, gorago eramango du boterearen indarra, Estatura; eta, neurri berean, gero eta gehiago urrunduko da eskutatik botere politikoa. Euskal indibidualerak, ba, udal giro indartsua lortuko du.

Indibidualera hau ez da, ez filosofi ez politik alorreko burutapen bat, euskal kulturaren etengabeko oinharri bat baizik. Euskaldunak, taldeka abesterakoan, ez du abots bakar baten emango bere kantaldia, abots askotan baino, bakoitzak berari dagokion abotsaren barruan. Bere bizitegia finkatu beharrean aurkitu zenean, ez zuen mordoka egingo, sakabanaturiko basetxeetan baino. Are gehiago, sendiaren adarrak ez dira etxe berean geratuko, etxetik aparte egindako *Etxeberrian baino*. Eta beste, kultura batzutan, hiriarri lotuta sortzen bada udal erakundea, erakunde hori sortukeran, erdibideko erakunde bat asmatuko du: Elizatea edo Elizaurrea, biltzarreterako egokia; baina bizitokia eta ogilana banatuta geratuko dira. Historian zehar, kultura berezi bat emango digu autarkia honek: jantziak, tresnak, ontziak, elikadura, lanabesak, denak bereziak izanen dira: ardo bereziak ere egingo ditu: sagardoa eta txakolina⁹. Basetxea da indibidualera honen eskola, Telesforo Monzonek abestu zuen bezala:

Maitasunik handiena
 euskotar jaioarentzat:
 lur, etxe, sendi ta abizen,
 lau adarrezko zuhaitz bat.

Basetxeak

Basetxeak, hamargarren mendean du bere sorrera. Urritz eta sahatsezko txosna eta bordak, zurezko etxe bihurtzen dira lehenengo eta harri eta teilazko ormaetxeak gero. Autarkikoa da etxeko ekonomia: etxe ondoan etxaurreak, frankeziak eta baratzak, soroak urrunago: garagarsorora, babasorora, otasorora, artasorora. Urrunago, mendiak: hariztiak, gaztainadiak, pagadiak. Lurraren ehuneko laurogei, abereentzat da, eta beste ehuneko hogei sendiaren janaritako. Sendia da ugazaba, eta ez aita eta ez gurasoak. Basetxearen ondasunek helburu funtzionala dute: nagusi zaharregantik nagusi gazteengana, haik bizi dirala eta hauk lanerako gertuago daudenean helerazten dira. Jabetza norberekoia- ren eta kolektibo antzuaren artean, sendiaren jabetza tronkala asmatzen dute euskaldunek: ugazaba ez da jabe soila, sendiaren izenean gozatzailer eta administraria baino. Basetxearen ondasunak zatietzak, bahituetzak, iragangaitzak eta ukietzak dira. Basetxeak eta hauen ondasunak ez dira sendiaren eskuetatik alden- duko, ez dira seme artean bananduko, osorik joanek dira baten eskuetara, eta, nagusikeri bidetik bagerik, biderik egokienetik joan ere. Basetxea ukietza da, zentzu osoki erritual baten: Bizkaiko Foruak (IV. Igeak, XVI. tituluak) hala agintzen du: ez dadila inor ausartu etxe batera sartzen ez eta inguruko lau besoren barrura urreratzen ere ugazabaren baimenik gabe.

Etxearen indibidualera hau, euskal nortasunaren ezaugarri baita¹⁰. Familia eta etxea dira euskal kulturaren muina. Etxeak berak nortasun berezia du. Ez da kale batetako zenbakiaz nabarmentzen, bere izen bereziaz baizik; bere mugak ditu etxeak. Bizitegiak baserri baten baturik badaude ere, premiazkoak dira bizitegien arteko hutsuneak, txingarteak noski. Bazekien euskaldunak hirigintzak familia hondatuko zuena, Maspillerok esan zue- nez.

Baina eskubide hau ez ditu Bizkaiko Foruak bakarrik onhar- tzen. Euskal Herrian hain indibidualista ez den puntan, Araban eta Nafarroan, hainbat eta hainbat Udal Foruetan onhartua dago: 1076an Uxuen, 1090ean Lizarran, 1102an Kaparrotsun, 1165ean Biazterin etabar¹¹. Ez zen, ba, gauza berria eskubide hau, 1215ean Ingalaterrako Karta Magnan onhartu zenean, eta, are gutiago, 1776an Filandelfiako Kongresuan finkatu zenean.

Familiatik udaletara

Ez da, ba, harritzekoa euskaldunek, boterearen zati bat fa- miliatik udaletara pasatzen dutenean, Elizaurreak eta hiri he-

rrikoiak sortzerakoan, indibidualera eta autonomiaren oinharritz, goiko erakunde horik asmatzea. Hauk hala direlarik, berezko erakunde bezala jaio zen udala Euskal Herrian, bere burua gobernatzeko eta herri ondasunak libreki zaintzeko eskubide autonomekin. Udala, sendigaineko eta lege aurreko berezko elkar-tea da¹². Legeak ez du udala sortzen, berez sortutakoa aitortu eta onhartu baino. Familiak —hau da, etxeak— sortzen dute hauzoa; hauzok sortzen dute Elizaurrea edo hiria; bi erakunde hauk, lurtean sustraituak, dira udalak. Beren arazoetan darabilten legea, behetik gora emandakoa da. Euskaldea eta Estatuak sozietate oso eta bikainagoak dira, baina geroago udaletatik sortuak, hauen erabakiz eta hauek emandako boterearekin. Ez du Estatuak aitortzen eta onhartzeko udala; udalak dira, ostera, Estatuak berengandik sortu keran, hari boterearen parte ematen diotenak, erakunde laguntzaile bat osatzeko.

1833tik bizirik dagoen erdikeriak, kontrako erara ulertu du problema hau. Orain eztabaidan dagoen Konstituzioak ere, goitik behera planteatzen du problema: Zeintzu dira Estatuak bereztat gordetzen dituen eskubide eta botereak? Hau da Espainiako Konstituzioaren galdera. Baina problema hau beste era batera ikusi behar da: Zeintzu dira udalek eta eskualdeek bereztat gordetzen dituzten eskubide eta botereak? Benetako demokrazia behetik gorakoa da, eta udalen askatasunak bakarrik emanen dio Estuari beharrezko sendotasun eta malgutasuna, historial eskatzen duen aldaketari moldatzeko¹³.

Eskualde berezi bat mugatzeko erispide etnikoa da historian zehar egindako udal erakunde berdintsua. Baina Euskal Herri osoaren zeregin eta ibilaldi hau, elbarritua geratu zen orain mende eta erdi. Nolakoa izan behar du tradizioari dagokion euskal udalak? Zein da honen autonomi maila, goragoko erakundearen aurrean? Lehenaldiko hondamenetatik desehortzi behar ko dira gure instituzioen oinharriak eta gainean eraiki betirako erakundeak¹⁴. Nafarroarentzat 1841eko Abuztuaren 16an eman zen Lege Hitzartuak hondatu zuen euskal udalen autogobernuaz, asko idatzia zen data hori baino lehen. Lege honek hondatu zuen erakunde honen sistema aberatsa, eta sistema berri bakarra jarri zuen Estatu osorako: orduan hil ziren udal foruak. Hauetatik atera ditzakegu oinharritzko eskubideak, hauk dira:

1. Bere funtzionariak hautatzea.
2. Dagokion erakuntza erabakitzea.
3. Helburu, helvide eta boterea erabaki eta mugatzea.

Udal Estatutuaren eskubide horik finkatu ondoren, gorago erakundeentzat —Eskualde eta Estatuarentzat, noski— beste botere batzu geratuko lirateke. Honela izanen da demokratikoa udal autonomia.

IV. — Elkarkoitasuna

Euskal indibidualerak kondizionatu egiten du udal autonomia. Baina udalaren sorpenak, elkarkoitasuna ere beharrezkoa du. Elkarrenganako joera soziala ez da ezezaguna euskal izaerarentzat, ez dago haren kulturatik kanpo: euskaldunak abots ezberdinez abesten du, baina orfeoian batuta. Eta kreapen amankomunak beti bertan egon dira Euskal Herriaren historian, hasieratik noski, dolmenak eraikitzekeo elkarte eraketak beharko ziren eta. Kreapen sozialei buruz, hiru agerpen aipatuko nituzke euskal kulturaren barruan: Hauzotasuna, hauzulur eta ondasunak eta hauzoak. Hirurak daude, kreapen sozio-politikoak den udalarekin mamiz lotuta.

Hauzotasuna

Hauzotasun fenomenoak Euskal Herrian, Bonifazio Etxegarrik¹⁵ estudiatu du sakonki eta behin betirako. Hauzotasuna ez da sendiek hauzoaren barruan duten hurkotasan fisikoa bakarrik; hauzotasunak dakarzkigu elkarganako lotura batzu, bata bestearikiko betebeharrak batzu; familiak berak egin dezakeen hainbat gauza, batzuetan, erritu edo ekanduaaren aginduz, hauzoak bete beharko dute. Gainera, lotura edo betebeharrak hauek ez dute hauzotasun fisikoaren beharrik, bi etxe zaharren artean etxe berri bat eraikitzean, etxe zaharren arteko lotura bizirik baita. Bestalde, hauzotasunak beharrezkoa du sendia hauzoan finkatua egotea: Nafarroako Foru Orokorrak hala agintzen zuen: «maguer ynfanzon o villano aya piezas et vinas et non oviese casas o casal viexo que digan que no es vecino»¹⁶. Baina euskal Deretxoan, hauzoan bizitzea baino gehiago eskatzen du instituzio honek. Hauzo bat fisikoki egina dagoenean zera da hauzotasunaren lehen lege eta oinharria, hots: etxe guztiak berdinak direla erkidegoaren eskakizunei buruz: uhasketako hauzolanak, bide eta zubienak, baso probetxapenak, arbola eta ereintzak zaintzeak, alhapidetarako txandak, hauzolorrak (zimaurlorrak, bildotslorrak, zurlorrak, iralorrak, harrilorrak). Ba daude hauzoak gain zor diren laguntzak ere, esate baterako Kofradiak: adibidez,

Zeanurin Alzustako San Migelena, behartsuen laguntzarako sortua, edo aseguru amankomunetarako Hermandadeak (suaroak, alkartasunak, terramak). Sutegi edo fogerak dira kasu guztietan eskubide eta betebeharren buruak.

Udal ondasunak

Udal ondasunak dira gure kulturaren elkarkoitasunezko beste agerpena. Aintzina, oso garrantzitsuak eta zabalak izan ziren herrilur eta herribasoak, eta, XIX. mendearen hasiera arte, gehienetan ondo zainduak. Baina geroztik urritu egin ziren salmentak zirela medio, ondasun horik saldu egin bait ziren Independentziako eta Karlistadetako gerren gastuak ordaintzeko; kaltegarriagoak izan ziren ordea, Dezamortizapenak eta ondasunak inoren eskuetara eramateko zabaldu ziren jabe-erabakiak¹⁷. Herri hustirapen hauetan dagoela diote batzuk euskal sozialismoaren hasiera eta oinharria. Mendetan zehar bizirik iraun zutenez gero, jabego sozializatua edo, gutienez, udalperatua zela esan dezakegu. Baina jabego sozializatuaren aurka jo zuten jauntxoek mehe eta legalki. Nork baliatzen zituen herrilarrak? Aberatsak, hau da, abereak zeuzkanak; nork baliatzen zituen herribasoetako zurak? Burdinolen eta erroten jaunak; azken batetan, nork erosten zituen herrilurrak? Dirua zeukanak. Oraindik badira udaletan herri ondasunak, eta beharrezkoa izanzen da horik zerrendatu eta herriaren onerako bihurtzea.

Hauzoa

Hirugarren aipamena hauzoari zor zaio. Gaurko masa erakundeak eta autogestioa bultzatzen duten alderdiak, maila guztietan, baina udal arazoetan bereziki, hauzoetatik sortzen den demokrazia artezaren alde daude. Udal giroan, garrantzi handikoak izan dira eta izanen dira hauzoak. Bonifazio Etxegaraiak eta Jesus Izarrek estudiatu zituzten erakunde hauk Euskal Herriaren historian zehar¹⁸. Iruñean 1458an egin ziren Herri Kabildoen Arauetan, erakunde aurrerakoi bat agertzen diguten hainbat xehetasun azaltzen dira. 1741ean erabakitzen dira Iruñeko hauzoetarako Ordenantza berriak, eta horietan ikus dezakegunez, antzinakoak ziren hiriburu honetan hauzoak; baina XVIII. mendean garaile zen berdintzalekeriak bete zuen Araudi hau; eta, lehenagoko ezberdintasunak eta aberastasunak nabarmentzen bazituen, erizpide batzaile bakarria inposatu zuen. Gasteizko zazpi kaleak hiru edo lau hauzotasunetan bananduta zeuden, bakoitza, berezko erakunde bakoitzak zeukalarik. Maiatz Pazko-

tan hautatzen zuen erakunde bakoitzak bere Maiorala, eta antolamenduetan goi mailara helduek kontugintza ere eratua zeukaten. San Migeletan elkartzen ziren kargudunen jokaera kontrolatzeko. Gasteizko Enparantza Berriak ere bere Araudia zeukan, 1790eko Ekainaren 20an erabakia.

Amankomuneko erakundearen ezaugarri hauk dira udalen oinharria, baina familien eta hauzoen indibidualerak bultzatzen du udalen autonomia. Udal giro ahaltsu eta autonomikoa izan da gure politik erakundearen ezaugarria, orain berreskuratu beharko dena. Hau da, ba, marratutako bidea, azken 150 urteotan ezusatuta izan denez gero, ezabatuta heldu zaiguna, baina hurrengo udal hauteskundeetan kontutan eduki beharko dena.

V. — Hiriak eta autonomia

Bi kontzeptu desberdindu behar dira hasieratik: bata, udala, familia eta hauzoen erakundea; eta bestea, bizitegia, gure herrian sorreratik mota bitan agertzen zaiguna: hiria, edo multzo urbanoa, eta baserria, edo bizitegi sakabanatua. Hirien artean ere, mota bikoak dauzkagu: berez herritik sortutakoak eta errege eta jaunak sortutakoak. Lehen aldietan baserriak sakabanatuak izan baziren, apurka apurka, udal erakundeak bultzatuta, hiriska bihurtzera jo zuten, eliz inguruan etxe multzoa eraikiz: apaizetxea, udaletxea, herriko taberna dira etxegintzaren lehen gunea. Elizaurretako lehen batzarreak elizateetan edo elizaren alboan zeuden kanposantuetan egiten ziren; baina, biltzarrean eraginez, laster eraiki ziren udal etxeak eta herriko tabernak. Udalak bultzatuta sortzen dira, ba, hiriska herrikoiak. Erregeak eta jaunak sortutako hiriek beste arrazoi bat dute beren sorreran: defentsa edo zerga arazoa; gero etorri zitzairen udal erakundearen beharritana.

Hirien sorrera eta historia

Hirien historia, Euskal Herrian, oso nahasia da. Lehen aldietan ere, nahiz eta bizitegiak sakabanatuak eta hiri bizimodua arrotza izan, bazuten euskaldunak udal zentzua. Funtsean hirizalea zen erromatar kulturak, hiri batzu utzi zizkigun. Gerotxoago etorritako bisigodoen kulturak ere, utzi zizkigun hiri batzu hirizalea izan ez arren. Baina XI. mendearekin batera etorriko zaigu *sinoikismoa* edo hirian elkarrekin bizitzeko usadioa ordura arte, basetxea da Euskal Herrian bizitegi bakarra,

eta sakabanaturik bizi dira euskaldunak zuretxetan. XI mendek dakarkigu harriaren zibilizazioa eta etxe sendoagoak eraikitzeke ahalbidea; amilketa eta erreketak arriskua gutitu egin da eta posibleagoa da etxe multzoak hirian eraikitzea. Posibilitate hau lehenengoz hustiratzen dutenak, erregeak eta jaunak dira. Baina harrigarria da Euskal Herriko lehen hiriak arrotzak populatuak izatea: Santxo Ramirezek, XI. mendean azkenetan, Santiago Bidea zehar, frankoek populatutako hiri batzu sortu zituen, Lizarra hauen artean, 1090ean sortua. Alfonso VI.ak, frankoak ekarri behar ditu 1122an Garex sortzeko; eta geroago, 1129an, sortzen da Iruñean San Saturninoren Burgoa, Cahorseko frantsesekin. Zangotzako Burgo zaharra frankoek populatzen dute 1132an, eta Donostian ere berdin gertatzen da: ezarkundeko foru edo agirietan, askatasuna eta zerga salbuespenak eman behar dizkiote sortzaileek hiriak populatzen datorren jendetzari: horregatik, frankeziak edo frankoen eskubideak dira eskubide hauk.

Baina Nafarroako sinoikismo honek oinharrizko berezitasun bat du: XI. eta XII. mendeko ezarkunde hauetan, arrotz eta bertokoen arteko burruka azaltzen da; eta herritarrak hauz bereziak sortzera behartuak dira, Iruñean Nafarrerria hauzoko, noski. Gipuzkoan eta Bizkaian, ostera, sinoikismoak beste gero bat du XIII. mendean: Gaztelako jaunek bertoko jendetzagaz populatzen dute hiriak, horiei frankeziak emanez. Baina ezarkunde hauk¹⁹ bertokoen arteko burruka azaltzen dute, eta agirietan «con placer de los bizkainos» idazten bada ere ez zen hain handia izan poza, lehenengoetatik sortu ziren eta burrukak hiritar eta elizaurrekoen artean. Lurralde ireki eta hiri sarratuen arteko antagonismo hau iraunkorra izanen da Euskal Herriaren historian.

Erdi Haroan bakun eta demokratikoa da udal erakundea, bai hirietakoa eta bai basetxe sakabanatuen elizaurretakoa. Adierazgarria da Gipuzkoako erakunde politikoa: Alkatego Nagusi batzuk osotzen zuten orduan Gipuzkoa, Bizkaia Merinaldeek eta Nafarroa haranek bezala. Nabaria da Iraurgiko Alkatego Nagusia, XIII. mendean lurralde birekin osotua: Azeptiako Soreasuko San Sebastianen Errepublika edo Unibertitate eta Azkoitiako Baldako Santa Mariarena²⁰. Alkate Nagusiak Iraurgiko haran osoan du bere eskuera, 1311an Azeptian Alkate berezia hautatu izan arte. Iraurgiko Alkate Nagusiak galdu egiten du hiri barruko gainean duen eskuera, eta harresietatik kanpo bizi direnak geratzen dira haren menpean. Lurralde irekiko bi-

zilagunek Azpeitiako hauzotasuna lortzen dute 1347an; baina laster azalduko dira eztabaidak, zerga, azoka, justizia eta beste hiriko arazoan zuzuak direlarik. Hauzitan ibili ondoren, lurralde irekikoak hiriko eskuera barruan sartzen dituzte 1363an. Burruka hauean, indar berri bat, Ahaide Nagusia nabaritzen, gero ikus dezakegun bezala. Dena dela, ordurako berez sortua zen udalgaineko erakunde bat, Gipuzkoako Anaiarte edo Hermandadea, 1372an hamaika Alkatego Nagusiek osotzen zutena. Haro berean, antzeko Anaiarte bat zegoen Bizkaian, bere erakunde Arauak 1394eko Koadernoan finkatu zituen.

Udalgaineko erakundeak

Udalgaineko erakunde hauek (Anaiarteak, Merinaldeak, Haranak) ez ziren behin eta betirako sortu, udalen autonomiari lotuak zeuden eta: elkartzea edo banantzea, beti zegoen udalen eskuetan. Itsasondoko Maria Martinezen sagardian, 1387an elkartu ziren Tolosa, Segura, Urretxu, Azpeitia, Bergara, Hernani eta Eibar, 1391an banandu ziren; eta beste Anaiarte bat sortu zuten Tolosa, Segura, Arrasate, Motriku, Getaria, Ordizia, Bergara, Salinas eta Zarautzko udalek²¹. Enkartzazioetako Gueines eta Gordexola 1507an elkartu ziren eta geroxeago beste haran batzu ere batu ziren eta Abellanedan hasi²² biltzarreak egiten. Gerediagako Anaiarteak ere 1508an bildu bazen lehenengoz geroago gehitu eta banandu eginen da. Hauek eta beste erakuspen batzuk adierazten digute, udalen autonomiaren indarra eta udalgaineko erakundeak udalen eskuetan zeudela eta ez errege eta jaunenetan.

Zentralismoaren aurka

Denboratxoa da euskaldunek burua agertu zutela zentralismoaren aurka. Lehen errege arrotzak, Champagneko Dinastioak, Nafarroan jarri zirenean eta Frantziako usadio absolutistak inposatu nahi izan zituztenean, nafarrak Teobaldoren aurka jaiki ziren, eta Nafarroako Lehen Foru Orokorra zin egitera behartu zuten 123an²³. Udal erakunde berezia ondo bere ondo zaindu eta defenditu zuten gure asabek eta, sistema parlamentari zentralista inposatu nahi izan zuen erregeri, hala esan zioten nafarrek: «si fuera cosa buena para nosotros, ya se nos habría ocurrido».

Pablo Gorosabel, Espainiako sistema bateratzaile zale zenak, kritikatu egin zuen udalen banaketa. Baina Gorosabel baino askoz lehenagokoak ziren autonomia eta demokrazia honen kontrako

indarrak: ahaide nagusien inguruan sortutako bandoak. Gudez betetzen dute Erdi Haroko historia oinatarrek (nekazariak) eta ganboarrek (kostaldekoek) Bizkaian, Gipuzkoan eta Araban, eta agramontesek eta behemontesek Nafarroan. XV. mendean, azpijoko batetan ihardungo dute, hirietan hauzotuz eta kargu politikoaz jabetuz; eta maltzurkeriaz udal boterea eskuratzen dute. Baina demokraziaren alde dabilizan hauzokoek badute oraindik botere apur bat, eta 1463an Alkate edo Erregidore izatea debekatzen zaie ahaide nagusiei Hermandadeko Araudian. XVI. mendera arte iraungo du demokraziak, baina ahaide nagusiak ordezkatuko dituen oligarkia sortuko da garai hartan²⁴.

Udal autonomiaren aurka jarraituko dute oligarkiako jauntxoek, baina Foruak bizirik daude oraindik, eta botere guztia Biltzarre Orokorrek eta Foru Kontseiluak eskutan dutenez, udal erakundeek ere bizirik iraungo dute. XIX. mendeak hondatuko du betiko sistema hau, bai zentralismoaren erruz, eta bai bertoko jauntxoak hemengo udal eta instituzioetan eta botere zentrallean ahaltzuak direlako. Erreakzio bezala, herri indar sutsu bat sortuko da XX. mendean, eta udal autonomiaren hastapena onhartuko dute Estatutuek²⁵. Ordutik berrogeitamar urte betezera goazenean, Konstituzio berri bat dabil legegilen artean. Eta Konstituzio horretan ez da udal autonomiarik inondik ere ikusten. Orain 150 urte garaitu zen zentralismoa bizirik dago oraindik, berezko udal autonomia ukatzen. Zer dela eta ukatzen zaio udalari, berak nahi duenean eta nahi duan eran hauteskondeak eratzea? Ez ote da norbera bere etxeko arazoak zuzentzeko gai? Zer dela eta hartu du Estatuak inork eman gabeko botere hori? Ezin onets dezakegu udal autonomia onhartzeko ez duen Konstituzioa.

J. A. A. M.

¹ BARANDIARAN, J. M.: «Constantes en la Etnia Vasca», in: *Cultura Vasca I*, Edit. Erein, San Sebastián, 1977. — ABRISKETA, F.: «El Caserío Vasco, raíz de la nacionalidad», in: *BIAEV*, 1966.

² URABAIEN, L.: «Algunas observaciones sobre la distribución y densidad de la población de Navarra en 1920», in: *RIEV*, t. XVI 539/550 or.

³ ARANZADI, T.: «A propósito del tipo atlántico de distribución de viviendas en España», in: *RIEV*, t. XVI, 45 eta hur. or.

⁴ DIAZ DE ARKAIA, F.: «Agrupaciones y Mancomunidades de Municipios», in: *Asamblea de Administración Municipal Vasca (AAMV)*, San Sebastián, 1919, 251 eta hur. or. — BIONA: «Datos Estadísticos», *EEA*, t. XIII, 232 or.

⁵ TORRE, J. M.: «Historia del País Vasco Norpirenaico». Eid. LGEV, t. II, 406 eta hur. or.

⁶ ARTOLA, V.: «La Hacienda de los pequeños municipios vascos», in: *AAMV*, 110 or.

⁷ KANPION, A.: «El Municipio Vasco en la Historia», in: *AAMV*, 3 eta hur. or.

⁸ CABALLERO ALDAMA, J. M.: *El Derecho Vasco*. Hitzaldia. Argitaragabea.

⁹ KANPION, A.: aip. lan.

¹⁰ ETXEGARAI, B.: «La vecindad en el País Vasco», in: *RIEV*, t. XXIII, 4/26, 376/405, 546/564 or.

¹¹ ZALBA, J.: «La persona y el domicilio inviolables ¿son conquistas del Derecho Moderno?», in: *EEA*, t. XIV, 165/9 or.

¹² SENANTES, M.: «El concepto de la autonomía municipal», in: *AAMV*, 41/46 or.

¹³ ELORRIETA, T.: «El municipio en la vida moderna: la reforma municipal», in: *AAMV*, 37/40 or.

¹⁴ OROZ ZABALETA, L.: «Aplicación del principio de autonomía municipal en el Derecho Histórico de Navarra y en el Régimen Actual», in: *AAMV*, 229/250 or.

¹⁵ ETXEGARAI, B.: aip. lan.

¹⁶ Fuero General de Navarra, III Kap. III Tit. VI Lib.

¹⁷ VILLANUEVA, T. de: «Explotación de los terrenos comunales como base para la reconstitución de la Hacienda del Municipio», in *AAMV*, 205/229 or.

¹⁸ ETXEGARAI, B.: aip. lan.. — IZARRA RETANA, J.: «Las vecindades de Vitoria», in: *EEA*, t. XV, 1/19 or.

¹⁹ ARANA MARTIJA, J. A.: «Bizkaiko urien sortzea», in: *Jakin*, 22 zenb., 1966, 6/21 or.

²⁰ GURRUTXAGA, I.: «Un documento del año 1375», in: *RIEV*, t. XXIV, 1933, 122/133 or.

²¹ DIAZ DE ARKAIA, F.: aip. lan., 266 or.

²² ESKARZAGA, E.: «Las diez antiguas repúblicas encartadas», in: *LGEV*, t. I, 591/606 or.

²³ GALINDEZ, J.: «La Confederación del Pirineo en le época del Príncipe Carlos de Viana y de Gerona», in: *BIAEV*, 1954, 159/166, 22/227 or.

²⁴ OTAZU, A. de: *El igualitarismo vasco: mito y realidad*. Edit. Txertoa, San Sebastián, 1973.

²⁵ ZABALA, F.: *De los Fueros a los Estatutos*, SGEP, San Sebastián, 1976.

HIZTEGIA

Alatze = *Pasto*

Alkate = *Alcalde*

Alkatego = *Alcaldía*

Alkartasunak = *Seguros comunales contra pérdidas de ganado*

Amankomuna = *Colectivo*

Basertia = *Caserío*

Basetxe = *Casería*

Berdintzailekeria = *Uniformismo*

Bereizte = *Segregación*

Bildotslorrak = *Transportes de corderos*

Bizimultzo = *Conjunto urbano*

Botere = *poder (político)*

- Demokrazia arteza = *Democracia directa*
- Elizaurre = *Anteiglesia*
 Elizate = *Anteiglesia*
 Elkarkoitasun = *Comunitarismo*
 Eraikuntza = *Edificación*
 Erdikeria = *Centralismo*
 Erkidego = *Comunidad*
 Eskualde = *Comarca*
 Eskuera = *Jurisdicción*
 Ezarkunde = *Fundación*
- Frankezia = *Franquicias de la casa.*
 Frankizia: = *Franqueza*
- Gurutz geldia = *Cruz parada:*
 Elizako gurutzea geratu eta finkatu ondoren egiten ziren Bilzarrak bere inguruan
- Harresi = *Muralla*
 Harrilorrak = *Transportes comunales de piedra*
 Hautagarri = *Elegible*
 Hauteskunde = *Elección*
 Hautesle = *Elector*
 Hautaldi = *Período electoral*
 Hautzitan ibili = *Pleitear*
 Hauzo = *Barrio*
 Hauzo alatze = *Pasto comunal*
 Hauzoarte = *Vecindario*
 Hauzobide = *Camino vecinal*
 Hauzoko = *Vecino*
 Hauzolan = *Trabajo comunal*
 Hauzolorrak = *Transportes comunales*
 Hauzotur = *Terreno comunal*
 Hauzotu = *Avecindarse*
 Hauzotasun = *Vecindad*
 Herbarren = *Barrio periférico*
 Herrialde = *Región*
 Herribaso = *Monte comunal*
 Herri hustiratze = *Explotación comunal*
 Herrilar = *Pasto comunal*
 Herrilar = *Terreno comunal municipal*
 Hiri = *Villa*
 Hiriburu = *Ciudad, capital*
 Hirigintza = *Urbanismo*
- Indibidualera = *Individualismo como derecho*
 Iralorrak = *Transportes de beledo*
 Isurki = *Divisoria de aguas*
- Jabego = *Propiedad*
 Jabetza = *Derecho de Propiedad*
 Jabetasuna = *Propiedad como derecho activo*
 Jabe erabakia = *Información posesoria*
- Kontugintza = *Contaduría*
- Lanabesak = *Aperos de labranza*
 Legegile = *Legislador*
- Nagusikeria = *Mayorazgo*
- Ogilana = *Trabajo indispensable para el sustento*
 Ordeztu = *Suplantar, sustituir*
- Suaroak = *Seguros comunales contra incendios*
- Terramak = *Derrama por desgracias entre los asociados*
 Txingarte = *Espacio entre casas, entre hogares*
 Tronkala = *Troncalidad: ligadura entre la propiedad raiz y la familia (no el individuo) que la posee para que nunca salga de ella.*
- Udal = *Municipio*
 Udalbarruti = *Ambito, territorio municipal*
 Udalbatz = *Corporación municipal*
 Udaletxe = *Casa consistorial*
 Udal erakunde = *Organización municipal*
 Udal Fueroa = *Fuero municipal*
 Udal giro = *Vida municipal*
 Udalkide = *Concejal*
 Usuario = *Costumbre*
- Zabalgoa = *Extensión*
 Zima = *carácter*
 Zimaurlorrak = *Transportes de estiércol*
 Zurlorrak = *Transportes de madera*

LOS MUNICIPIOS Y LA AUTONOMIA LES «MUNICIPES» ET L'AUTONOMIE

Uno de los problemas más urgentes en este momento es el de devolver a nuestros municipios vascos la democracia y autonomía perdidas cuando en 1790 el centralismo francés impuso el sistema de departamentos y el centralismo español, en 1833, el nuevo sistema de división administrativa por provincias sustituyendo las Diputaciones Forales por las Diputaciones Provinciales. Después de cien años de no practicar nuestro original sistema de administración municipal, se hicieron varios intentos de restauración con los Estatutos de 1931, 1932 y 1936 pero la guerra española deshizo por otros cuarenta años el intento. ¿Cuál es el sistema vasco que ha de implantarse en una futura autonomía?

La infraestructura de Euskal Herria tanto en la zona montañosa del norte como en la planicie del sur ha condicionado un determinado modo de agrupación urbana: la dispersión de la vivienda y el pequeño tamaño de los municipios, que permiten una democracia directa, están de acuerdo con el individualismo vasco. Este individualismo familiar hace que los municipios surjan como organización socio-política fuertemente autónoma con derechos anteriores a la formación del Estado. A su vez, el comunitarismo necesario para esas agrupaciones e institución de la municipalidad viene precedido por instituciones jurídicas como son la vecindad, las propiedades comunales y los barrios. La conjunción del individualismo autonomista y el comunitarismo asociativo crea en Euskal Herria un especial sinoliquismo contra el que no han faltado ataques, incluso internos, por parte de los parientes mayores y bandos en la Edad Media y por la oligarquía en años posteriores. Pero a comienzos del siglo XIX el poder centralista, español y francés, hunde nuestra autónoma organización municipal. Si la actual Constitución del Estado no reconoce la autonomía de los municipios y entidades superiores, no podremos aceptarla.

L'un des problèmes plus urgent aujourd'hui, c'est celui de rendre à nos «municipes» basques la démocratie et l'autonomie perdues lorsque en 1790 le centralisme français imposa le système des départements, et en 1833 le centralisme espagnol le nouveau système de division administrative par provinces, en substituant les Diputations Forales par les Diputations Provinciales. Après cent ans sans pratique de notre système original d'administration «municipale», plusieurs tentatives de restauration ont été faites à l'occasion des Statuts de 1931, 1932 et 1936. Mais la guerre espagnole détruisit pour quarante ans cette tentative. Quel système basque, donc, devrait s'implanter dans une future autonomie?

L'infrastructure du Pays Basque, tant dans la zone montagneuse du nord, que dans la plaine du sud, a conditionné un mode déterminé de groupement urbain: la dispersion des habitations et la petite surface des «municipes», qui permettent une démocratie directe, s'accordent bien avec l'individualisme basque. Cet individualisme familial fait que les «municipes» surgissent comme organisation socio-politique fort autonome avec des droits antérieurs à la formation de l'Etat. A son tour, le «sens communautaire» nécessaire pour ces groupements et pour l'institution de la municipalité succède à des institutions juridiques telles que le voisinage, les propriétés communales et les quartiers. La conjonction de l'individualisme autonomiste et du sens communautaire associatif crée au Pays Basque un spécial ensemble contre

lequel des attaques n'ont pas manqués, même internes, de la part des «*parientes mayores*» et de factions au Moyen Age, et de la part de l'oligarchie dans les années postérieures. Mais au commencement du XIXème siècle, le pouvoir centraliste, espagnol et français, détruisit notre organisation municipale autonome. Si l'actuelle Constitution de l'Etat ne reconnaît pas l'autonomie des «*municipes*» et des entités supérieures, nous ne pourrons pas l'accepter.